

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 374

DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-01>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Ворона Л. І.*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри педагогіки**Луганський національний університет імені Тараса Шевченка**пл. Гоголя, 1, Старобільськ, Луганська область, Україна**orcid.org/0000-0001-9878-6547**voronali@ukr.net***Ключові слова:**

позашкілля, позашкільна освіта, заклади позашкільної освіти, нормативно-правове забезпечення, державна політика в галузі позашкільної освіти, освітня політика.

У статті розглянуто та проаналізовано нормативно-правове забезпечення розвитку та функціонування закладів позашкільної освіти. Автор звертає увагу на важливість і необхідність державного регулювання та державної підтримки розвитку позашкільної освіти в Україні. Основну нормативно-правову базу позашкільної освіти в Україні складають закони України, укази Президента, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, накази Міністерства, рішення органів місцевого самоврядування, накази місцевих органів державної влади. Актуальні нормативно-правові документи з позашкільної освіти автор розділяє на такі блоки: забезпечення прав дітей на позашкільну освіту; національно-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді; організація та зміст освітньої діяльності закладів позашкільної освіти; конкурсна діяльність для вихованців, педагогічних працівників та керівників закладів.

Стверджується, що розроблена та діюча система нормативно-правового забезпечення позашкільної освіти є гарантом підвищення якості та доступності позашкільної освіти, розширення функцій закладів позашкільної освіти як центрів освітньої, культурної, громадянської діяльності не тільки для учнів та молоді, але й для їх батьків.

Освітня політика держави у галузі позашкільної освіти як одного з пріоритетних завдань держави має бути спрямована на розвиток системи позашкільної освіти та мережу закладів позашкільної освіти відповідно до сучасних тенденцій, забезпечення рівного доступу та можливостей дітей на отримання освітніх послуг позашкільної освіти, модернізацію змісту, форм та методів діяльності закладів, забезпечення компетентного складу педагогічних працівників та належного фінансування.

На основі зробленого аналізу запропоновано практичні рекомендації, спрямовані на покращення державної політики в галузі позашкілля, що посилять її якість та ефективність.

REGULATORY AND LEGAL SUPPORT OF DEVELOPMENT EXTRACURRICULAR EDUCATION IN UKRAINE

Vorona L. I.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Pedagogy
Luhansk Taras Shevchenko National University
Gogol sq., 1, Starobilsk, Luhansk region, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9878-6547
voronali@ukr.net*

Key words:

out-of-school, out-of-school education, out-of-school education institutions, normative-legal provision, state policy in the field of out-of-school education, educational policy.

The article considers and analyzes the regulatory and legal support for the development and operation of out-of-school education institutions. The author draws attention to the importance and necessity of state regulation and state support for the development of out-of-school education in Ukraine. The main legal framework for out-of-school education in Ukraine consists of Laws of Ukraine, Presidential Decrees, resolutions and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Orders of the Ministry, decisions of local governments, orders of local authorities. The author divides the current legal documents on out-of-school education into blocks: ensuring the rights of children to out-of-school education; national-patriotic education of children and students; organization and content of educational activities of out-of-school educational institutions; competitive activities for students, teachers and heads of institutions.

It is claimed that the developed and current system of legal support of out-of-school education is a guarantee of improving the quality and accessibility of out-of-school education, expanding the functions of out-of-school education institutions as centers of educational, cultural and civic activities not only for students and youth.

The state educational policy in the field of out-of-school education, as one of the priority tasks of the state, should be aimed at developing the out-of-school education system and network of out-of-school educational institutions in accordance with modern trends, ensuring equal access and opportunities for children to receive out-of-school education services and methods of operation of institutions, ensuring the competent staff of teachers and adequate funding. Based on the analysis, practical recommendations aimed at improving public policy in the field of extracurricular activities that will enhance its quality and effectiveness.

Постановка проблеми. Потреби сьогодення, особливі геополітичні умови розвитку української держави вимагають реформування системи національної освіти та модернізації державної освітньої політики. Ця реформа потребує втілення в освітню діяльність країни засад Нової української школи, окрім того, підвищується попит дітей та їх батьків на додаткові освітні послуги, які може надавати позашкільна освіта як чи не єдиний інститут виховання та навчання дитини за межами школи та інструмент обмеження негативного впливу суспільства («вулиці»). Позашкільна є тим інструментом національної освіти, що сприяє виявленню та розвитку особливих здібностей учнів, їх інтелектуальному зростанню та

поглибленому опануванню предметних напрямів шкільної програми.

Разом із державною політикою пріоритетними напрямами реалізації регіональної освітньої політики в позашкільній є парадигма створення сучасної, дієвої моделі освітнього середовища системи закладів позашкільної освіти, які були б доступними для кожної дитини, де вона могла б знайти себе, реалізуватися, навчитися застосовувати знання на практиці, опанувати вміннями та навичками творчої діяльності, набути ключових компетентностей, потрібних для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Авторами праць, що розкривають теоретичні

основи позашкільної освіти, є Г.М. Ващенко, Є.М. Мединський, І.І. Огієнко, М.І. Пирогов, С.Ф. Русова, С.О. Сірополк, В.О. Сухомлинський. Питання методологічних засад позашкільної освіти та виховання, позашкільної роботи представлені в працях І.Д. Бега, В.В. Вербицького, А.Й. Капської, Б.С. Кобзаря, В.М. Мадзігона, Г.П. Пустовіта, Ю.Д. Руденка, А.Й. Сиротенка, О.В. Сухомлинської, Т.І. Сущенко, О.В. Биковської. Нормативно-правову базу позашкільної освіти опрацьовували О.В. Биковська, С.О. Лехота, Є.В. Красняков.

Метою статті є аналіз нормативно-правового забезпечення формування та реалізації державної політики позашкільної та надання рекомендацій щодо покращення діяльності та функціонування закладів позашкільної освіти України.

Виклад основного матеріалу. Після розпаду Радянського Союзу та здобуття Україною незалежності освіта країни отримала нові виклики та завдання. Потужні, формалізовані, але масові та дієві дитячі ідеологічно-виховні організації припинили своє існування, як наслідок, виникла криза в організації та проведенні вільного після навчання часу в учнівської молоді. У країні почали виникати й розвиватися неформальні молодіжні рухи, які не завжди позитивно впливали на формування особистості. Кількість дітей, що відвідувала установи позашкільного типу, різко зменшувалася. В українській освіті постало завдання знайти альтернативу та замінити ідейно-політичні дитячі організації на нові сучасні позашкільні заклади з новими педагогічними технологіями, що сприяли би становленню та розвитку особистості та її вподобань.

Процеси трансформації пострадянського українського суспільства висували перед педагогічними колективами позашкільних навчальних закладів такі нові вимоги: діяти більш активно та креативно; здійснювати творчий пошук нових шляхів і засобів модернізації всієї структури позашкільної освіти; запроваджувати нові форми й методи роботи; спрямувати діяльність закладу на створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей та підлітків; оновити нормативно-правову базу діяльності та функціонування закладів позашкільної освіти.

Позашкільна освіта в Україні спирається на документи, напрацьовані міжнародними організаціями, в яких визначено міжнародні стандарти в галузі освіти. Відповідно до норм міжнародного права, деякі з них не обов'язкові для виконання, інші, якщо вони ратифіковані вищим законодавчим органом держави (стаття 9 Конституції України, де зазначено, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного

законодавства України»), мають обов'язкову юридичну силу [5].

Конвенція ООН про права дитини («Світова конституція прав дитини»), ратифікована Верховною Радою України у 1991 році, є частиною національного законодавства. Ратифікувавши цей документ, Україна взяла на себе зобов'язання створювати для дитини безпечні та сприятливі умови, забезпечивши доступ до високоякісної освіти та охорони здоров'я. Положення Конвенції про права дитини закріплює право на освіту, зокрема позашкільну, розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі; визнає право дитини на відпочинок і дозвілля, на участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом; заохочує право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті, сприяє наданню їй відповідних і рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля та відпочинку. Конвенція про права дитини – це найповніший документ, що відображає права дитини. Вона покликана створити сприятливі умови для розвитку дітей, яким належить у майбутньому будувати гуманний світ [6].

Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, прийнята Генеральною асамблеєю ООН, як міжнародний документ встановлює зобов'язання щодо надання всім дітям можливості отримання освіти незалежно від їх походження і статі; окреслює програми, які підготують дітей до трудової діяльності та дадуть можливості для отримання освіти протягом усього життя [1].

Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною асамблеєю ООН, вказує на те, що кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, на освіту, вільно брати участь у культурному житті суспільства, брати участь у науковому прогресі й користуватися його благами [4].

Європейська соціальна хартія визначає право кожної людини на належні умови для професійної орієнтації, метою якої є допомога їй у виборі професії згідно зі своїми особистими здібностями та інтересами [3].

Договір про заснування Європейської Спільноти визначає прагнення сприяти розвитку рівня знань через широкий доступ до освіти та постійне оновлювання знань. У договорі особлива увага приділяється питанням освіти, культури тощо [2].

Міжнародні документи мають вплив на формування державної освітньої політики загалом і позашкільної освіти зокрема як невід'ємної складової частини освітньої системи країни. Міжнародні правові документи покладено в основу українського законодавства, яке спрямоване на

реформування системи національної освіти, модернізацію державної освітньої політики. Міжнародні нормативно-правові акти формують визначення стратегічної мети та завдань державної політики в галузі освіти України.

Нормативно-правова база позашкільної освіти в Україні є гарантом функціонування та діяльності закладів позашкільної освіти. Метою нормативно-правового забезпечення позашкільної освіти – це визначення та розвиток законодавчих засад діяльності системи позашкільної освіти загалом. Всього в Україні розроблено й затверджено понад 70 нормативно-правових актів з питань позашкільної освіти, діяльності позашкільних навчальних закладів [14].

Правове регулювання діяльності системи позашкільної освіти ґрунтується на Конституції України (1996 р.) [7], Законах України «Про освіту» (1991 р., 2017 р.) (регулюють суспільні відносини у галузі навчання, виховання, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки громадян України, визначають основні положення наукового й методичного забезпечення освіти) [11], «Про загальну середню освіту» (визначає основні завдання загальної середньої освіти) [9], «Про позашкільну освіту» (2000 р.) (регулює організацію позашкільної освіти, визначає учасників позашкільної освіти, заклади позашкільної освіти, планування діяльності та основні положення щодо забезпечення позашкільної освіти) [13], «Про наукову і науково-технічну діяльність» (регулює правові, організаційні та фінансові засади функціонування й розвитку у сфері наукової і науково-технічної діяльності, створює умови для провадження наукової і науково-технічної діяльності, задоволення потреб суспільства й держави у технологічному розвитку шляхом взаємодії освіти, науки, бізнесу та влади) [10], «Про охорону дитинства» (2001 р.) (регулює охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має велике значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, задля забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини) [12], «Про благодійну діяльність і благодійні організації» (визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму й милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення й діяльності благодійних організацій).

Значний внесок у розбудову національної освіти здійснили укази та розпорядження Президента України («Національна доктрина розвитку освіти», «Додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні», «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні», «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»», «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні», «Про гранти президента України для обдарованої молоді», «Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді», «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»), постанови Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України («Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад», «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року», «Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників» тощо) [8].

Міністерством освіти і науки України розробляються нові нормативно-правові акти у галузі позашкільної освіти, здійснюються системні зміни, спрямовані на гуманізацію та демократизацію освіти, орієнтацію процесу навчання на розвиток особистості учня («Про затвердження Порядку видачі випускникам позашкільних навчальних закладів свідоцтв про позашкільну освіту», «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників», «Про затвердження Положення про центр, будинок, клуб еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, станцію юних натуралістів», «Про затвердження Положення про центр, будинок, клуб науково-технічної творчості учнівської молоді, станцію юних техніків», «Про затвердження Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах», «Про затвердження Положення про малу академію наук учнівської молоді» тощо) [8].

За останні роки створена значна кількість державних програм роботи з обдарованою молоддю. У 1990-х рр. було затверджено Комплексну програму «Творча обдарованість», у 2001 р. – Програму роботи з обдарованою молоддю на 2001–2005 роки, у 2007 р. – Державну цільову програму роботи з обдарованою молоддю на 2007–2010 рр., а також затверджені Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009–2015 рр., Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини, Концепція позашкіль-

ної освіти та виховання, Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Державна цільова соціальна програма розвитку позашкільної освіти [8].

Велике значення для закладів позашкільної освіти мають правові документи місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Оскільки засади реформування освіти «Нова українська школа» вимагають удосконалення роботи з виявлення, підтримки та розвитку нахилів обдарованих дітей, органами місцевого самоврядування різних рівнів розробляються та реалізуються програми по роботі з обдарованою учнівською молоддю. Наприклад, Полтавська обласна рада реалізовує освітянську програму «Опікуємося освітою».

Модернізацію закладів позашкільної освіти можна здійснити тільки на державному рівні через удосконалення та повне виконання нормативно-правових актів позашкільля. Реалізація освітньої політики в галузі позашкільної освіти активізує виникнення нових важливих потреб

дитини, реалізацію та виконання яких можуть забезпечити заклади позашкільної освіти.

Висновки та пропозиції. Законодавча та нормативно-правова база системи позашкільної освіти України розроблена на належному рівні, а стрімкі зміни в суспільстві вимагають постійного вдосконалення та доповнень відповідно до потреб. Першочерговим завданням державної політики в галузі позашкільної освіти є збереження мережі закладів позашкільної освіти. Органам державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, науковим установам, громадським освітянським організаціям, педагогічним працівникам системи позашкільної освіти варто працювати в напрямі підвищення якості надання освітніх послуг у позашкільлі, стану забезпечення права дітей на позашкільну освіту, модернізації закладів позашкільної освіти. Удосконалення чинного нормативно-правового забезпечення має відбуватись у напрямі інклюзивної освіти, дистанційного навчання, надання широкого спектру освітніх послуг, фінансування діяльності закладів позашкільної освіти.

Література

1. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_075.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text.
3. Європейська соціальна хартія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.
4. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
5. Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Київ : Парламент. вид-во, 2004. 404 с.
6. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
7. Конституція України // Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Міністерство освіти і науки. URL: <https://mon.gov.ua/tag/pozashkilna-osvita>.
9. Про загальну середню освіту : Закон України від 13 травня 1999 р. № 651-XIV. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
10. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
11. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
12. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
13. Про позашкільну освіту : Закон України від 22 червня 2000 р. № 1841-III. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
14. Стратегія розвитку позашкільної освіти / за ред. О.В. Биковської. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2018. 96 с.

References

1. Vsesvitnya deklaratsiya pro zabezpechennya vyzyvannya, zakhystu i rozvytku ditey. [World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_075 [in Ukrainian].
2. Dohovir pro zasnuvannya Yevropeys'koyi Spil'noty [Treaty establishing the European Community]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text [in Ukrainian].
3. Yevropeys'ka sotsial'na khartiya. [European Social Charter]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text [in Ukrainian].

4. Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny. [Universal Declaration of Human Rights]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 [in Ukrainian].
5. Zakonodavchi akty Ukrayiny z pytan' osvity [Legislative acts of Ukraine on education] / Verkhovna Rada Ukrayiny, Komitet z pytan' nauky i osvity. K.: Parlament. vyd-vo, 2004. 404 s. [in Ukrainian].
6. Konventsiya pro prava dytyny. [Convention on the Rights of the Child]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 [in Ukrainian].
7. Konstytutsiya Ukrayiny. Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi rady Ukrayiny. [The Constitution of Ukraine. Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
8. Ministerstvo osvity i nauky. [Ministry of Education and Science]. URL: <https://mon.gov.ua/tag/pozashkil-na-osvita> [in Ukrainian].
9. Pro zahal'nu serednyu osvitu. Zakon Ukrayiny vid 13 travnya 1999 r. № 651-XIV. [About general secondary education. Law of Ukraine of May 13, 1999, № 651-XIV]. Zakonodavstvo Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
10. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diyal'nist'. Zakon Ukrayiny vid 26 lystopada 2015 r. № 848-VIII. [About scientific and scientific and technical activity. Law of Ukraine of November 26, 2015, № 848-VIII]. Zakonodavstvo Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
11. Pro osvitu. Zakon Ukrayiny vid 5 veresnya 2017 r. № 2145-VIII. [About education. Law of Ukraine of September 5, 2017, № 2145-VIII]. Zakonodavstvo Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
12. Pro okhoronu dytynstva. Zakon Ukrayiny vid 26 kvitnya 2001 r. № 2402-III. [On the protection of childhood. Law of Ukraine of April 26, 2001, № 2402-III]. Zakonodavstvo Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
13. Pro pozashkil'nu osvitu Zakon Ukrayiny vid 22 chervnya 2000 r. № 1841-III. [On Extracurricular Education Law of Ukraine of June 22, 2000, № 1841-III]. Zakonodavstvo Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
14. Stratehiya rozvytku pozashkil'noyi osvity [Strategy for the development of extracurricular education] / za red. O. Bykovs'koyi. K. : IVTS ALKON, 2018. 96 s. [in Ukrainian].